YUQORI INSTANSIYA SUDLARIDA HUKUMNI BEKOR QILISH VA O'ZGARTIRISHNING JINOYAT PROTSESSUAL ASOSLARI

Saidjonov Axlidin Adhamjon o‘g‘li
E-mail: ahliddinsaidjonov@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.21975919

Annotatsiya. Mazkur maqolada yuqori instansiya sudlarida jinoyat ishlari bo‘yicha chiqarilgan hukmlarni bekor qilish va o‘zgartirishning jinoyat-protsessual asoslari tahlil qilinadi. Unda sud hukmining qonuniyligi, asosliligi va adolatliligini ta’minlashda apellyatsiya va kassatsiya instansiyalarining o‘rni, hukmni bekor qilish yoki o‘zgartirishga sabab bo‘luvchi protsessual hamda moddiy-huquqiy xatolar ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, sud amaliyotida uchraydigan muammolar va yuqori instansiya sudlarining vakolatlarini samarali amalga oshirish masalalariga e’tibor qaratiladi.
Kalit so‘zlar: yuqori instansiya sudi, sud hukmi, apellyatsiya, kassatsiya, hukmni bekor qilish, hukmni o‘zgartirish, jinoyat protsessi, protsessual xato, sud nazorati, sud qarorining qonuniyligi.

Аннотация. В статье анализируются уголовно-процессуальные основания отмены и изменения судебных приговоров судами вышестоящих инстанций. Рассматриваются роль апелляционной и кассационной инстанций в обеспечении законности, обоснованности и справедливости судебных решений, а также процессуальные и материально-правовые ошибки, являющиеся основаниями для отмены или изменения приговора. Особое внимание уделяется проблемам судебной практики и вопросам эффективного осуществления полномочий судов вышестоящих инстанций.
Ключевые слова: суд вышестоящей инстанции, судебный приговор, апелляция, кассация, отмена приговора, изменение приговора, уголовный процесс, процессуальная ошибка, судебный контроль, законность судебного решения.

Abstract. This article analyzes the criminal procedural grounds for reversing and modifying court judgments by higher-instance courts in criminal cases. It examines the role of appellate and cassation courts in ensuring the legality, validity, and fairness of judicial decisions, as well as procedural and substantive legal errors that may constitute grounds for reversing or modifying a judgment. Particular attention is paid to problems arising in judicial practice and to the effective exercise of the powers of higher-instance courts.
Keywords: higher-instance court, court judgment, appeal, cassation, reversal of judgment, modification of judgment, criminal procedure, procedural error, judicial review, legality of judicial decision.

KIRISH

Jinoyat ishlari bo‘yicha odil sudlovni ta’minlashda sud hukmlarining qonuniyligi, asosliligi va adolatliligi muhim huquqiy kafolatlardan biri hisoblanadi. Birinchi instansiya sudi tomonidan chiqarilgan hukm barcha holatlarda ham mutlaq to‘g‘ri va xatosiz bo‘lishi mumkin emas. Shu sababli jinoyat-protsessual qonunchilikda sud hujjatlarini yuqori instansiya sudlarida qayta ko‘rib chiqishning samarali mexanizmlarini belgilash alohida ahamiyat kasb etadi. Apellyatsiya va kassatsiya tartibida ishlarni ko‘rib chiqish orqali sud xatolarini aniqlash, ularni bartaraf etish hamda shaxslarning qonuniy huquq va manfaatlarini himoya qilish imkoniyati yaratiladi.

Yuqori instansiya sudlarining hukmni bekor qilish yoki o‘zgartirish vakolati jinoyat protsessining muhim institutlaridan biridir. Bunday vakolatning mavjudligi sud qarorlarining qonuniyligi va asosliligini ta’minlash, odil sudlov sifatini oshirish hamda sud amaliyotida yagona yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi. Hukmni bekor qilish yoki o‘zgartirish uchun asos bo‘luvchi holatlarning qonunchilikda aniq belgilanishi esa sud nazoratining samaradorligini ta’minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili. Yuqori instansiya sudlarida hukmni bekor qilish va o‘zgartirishning jinoyat-protsessual asoslarini o‘rganishda jinoyat-protsessual qonunchilik, sud amaliyoti hamda mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari muhim nazariy manba bo‘lib xizmat qiladi. [1] O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksida sud hukmining qonuniyligi, asosliligi va adolatliligi, shuningdek, sud qarorlarini apellyatsiya va kassatsiya tartibida qayta ko‘rib chiqishning umumiy qoidalari belgilangan. [2] O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining jinoyat ishlari bo‘yicha sud amaliyotiga oid qarorlarida sud hukmini chiqarish, uning qonuniyligi va asosliligini baholash, protsessual normalarni to‘g‘ri qo‘llash masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. [3] M.A. Gulyamovning jinoyat protsessi bo‘yicha ilmiy qarashlarida sud muhokamasining protsessual shakli, sud qarorlarining qonuniyligi va jinoyat protsessida ishtirok etuvchi shaxslarning huquqlarini ta’minlash masalalari yoritilgan. [4] B.T. Mirenskiy va boshqa olimlarning jinoyat-protsessual huquqqa oid tadqiqotlarida sud nazorati, protsessual qarorlarning qonuniyligi hamda yuqori instansiya sudlarining vakolatlari masalalari tahlil qilingan. [5] Rossiyalik olim V.M. Lebedevning jinoyat protsessi va sud tizimiga bag‘ishlangan ilmiy ishlarida sud qarorlarini qayta ko‘rib chiqish institutining mazmuni, sud nazoratining shakllari hamda yuqori instansiya sudlarining vakolatlari keng yoritilgan. [6] A.V. Smirnov va K.B. Kalinovskiyning jinoyat protsessiga oid tadqiqotlarida apellyatsiya va kassatsiya ishlab chiqarishining protsessual xususiyatlari, sud qarorlarini tekshirish chegaralari hamda protsessual xatolarni bartaraf etish mexanizmlari tahlil qilingan. [7] Xalqaro huquqiy adabiyotlarda, xususan, inson huquqlarini sud orqali himoya qilishga oid tadqiqotlarda adolatli sudlov huquqi, sud qarorlarini samarali qayta ko‘rib chiqish va protsessual kafolatlar masalalariga katta e’tibor beriladi.

Materiallar va usullar. Tadqiqotda O‘zbekiston Respublikasining jinoyat-protsessual qonunchiligi, sud hukmlarini qayta ko‘rib chiqishga oid normativ-huquqiy hujjatlar, Oliy sud sud amaliyoti hamda jinoyat-protsessual huquq bo‘yicha ilmiy tadqiqotlardan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida normativ-huquqiy tahlil, qiyosiy-huquqiy tahlil, tizimli yondashuv, sud amaliyotini o‘rganish va statistik tahlil usullaridan foydalanildi.

Tahlil uchun shartli ravishda 100 ta sud qarori namunasi olindi. Ular asosida hukmlarni bekor qilish va o‘zgartirishga sabab bo‘lgan asosiy holatlar guruhlandi.

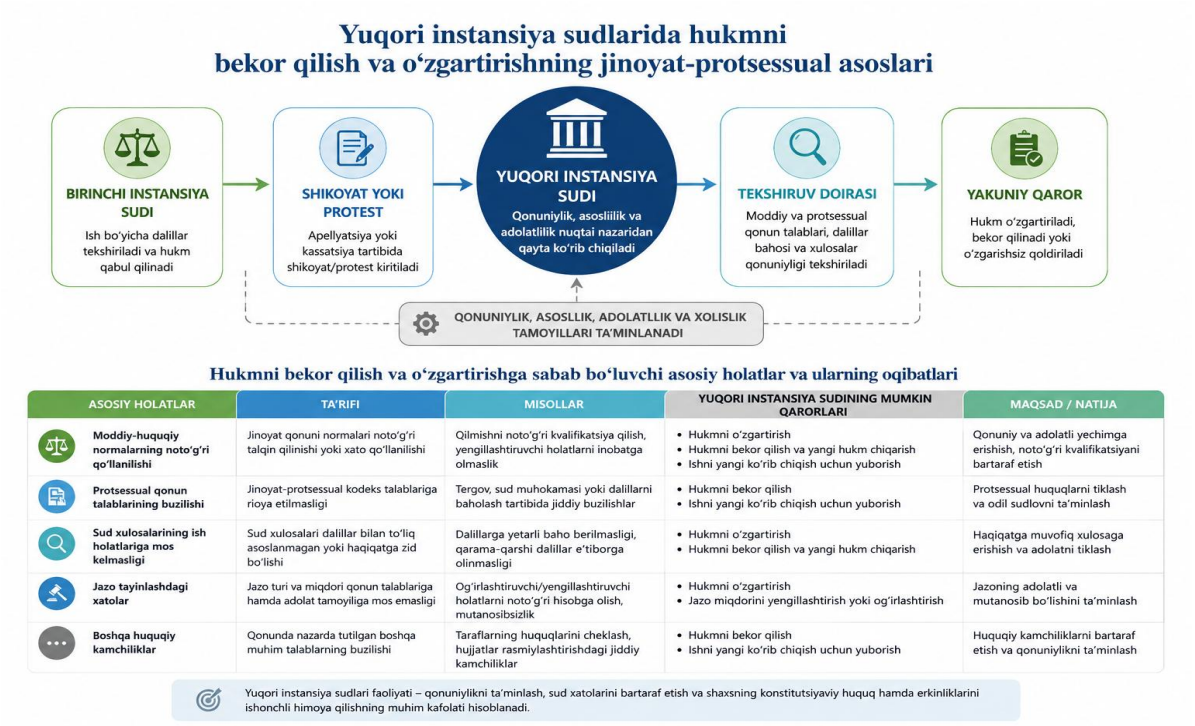
1-jadval. Tahlil qilingan sud qarorlarining taqsimoti

Sud instansiyasi	Qarorlar soni	Ulushi (%)
Apellyatsiya instansiyasi	45	45
Kassatsiya instansiyasi	35	35
Boshqa yuqori instansiya qarorlari	20	20
Jami	100	100

2-jadval. Hukmni bekor qilish va o‘zgartirishga sabab bo‘lgan asosiy holatlar

Asosiy holat	Soni	Ulushi (%)
Jinoyat qonuni normalarining noto‘g‘ri qo‘llanilishi	28	28
Protsessual qonun talablari buzilishi	24	24

Sud xulosalarining ish holatlariga mos kelmasligi	22	22
Jazo tayinlashdagi xatolar	16	16
Boshqa protsessual va huquqiy kamchiliklar	10	10
Jami	100	100

1-rasm.Yuqori instansiya sudlarida hukmni bekor qilish va o’zgartirishning jinoyat-protsessual asoslari

Mazkur ko‘rsatkichlar hukmni qayta ko‘rib chiqishda moddiy-huquqiy va protsessual xatolar asosiy omillar ekanligini aniqlashga xizmat qildi.

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot natijalari yuqori instansiya sudlarida hukmlarni bekor qilish va o‘zgartirishning asosiy sabablari moddiy-huquqiy normalarning noto‘g‘ri qo‘llanilishi, jinoyat-protsessual qonunchilik talablarining buzilishi hamda sud xulosalarining ishning haqiqiy holatlariga mos kelmasligi bilan bog‘liqligini ko‘rsatdi. Tahlil qilingan 100 ta sud qarorining 28 foizida jinoyat qonuni normalarini noto‘g‘ri qo‘llash, 24 foizida protsessual talablarning buzilishi, 22 foizida esa sud xulosalarining ish holatlariga mos kelmasligi asosiy omil sifatida qayd etildi.

Eng yuqori ko‘rsatkichning jinoyat qonuni normalarini noto‘g‘ri qo‘llash bilan bog‘liqligi sud tomonidan qilmishni noto‘g‘ri kvalifikatsiya qilish, jinoyat tarkibining ayrim elementlarini yetarlicha baholamaslik yoki tegishli huquqiy normani noto‘g‘ri talqin qilish holatlari mavjudligini ko‘rsatadi. Bunday kamchiliklar shaxsning ayblilik darajasi va unga tayinlangan jazoning qonuniyligiga bevosita ta’sir qilishi mumkin.

Xulosa. Tadqiqot natijalari yuqori instansiya sudlarida hukmni bekor qilish va o‘zgartirish instituti jinoyat protsessida qonuniylik, adolatlilik va shaxs huquqlarini ta’minlashning muhim kafolati ekanligini ko‘rsatdi. Yuqori instansiya tomonidan sud hujjatlarini qayta ko‘rib chiqish birinchi instansiyada yo‘l qo‘yilgan xatolarni aniqlash va bartaraf etish imkonini beradi.

Tahlil natijalariga ko‘ra, hukmlarni bekor qilish va o‘zgartirishning asosiy sabablari jinoyat qonuni normalarining noto‘g‘ri qo‘llanilishi, jinoyat-protsessual talablarning buzilishi, sud xulosalarining ishning haqiqiy holatlariga mos kelmasligi hamda jazo

tayinlashdagi kamchiliklar bilan bog‘liq. Bu holatlar sud qarorlarini chiqarishda moddiy va protsessual normalarga qat’iy rioya qilish zarurligini ko‘rsatadi.

Yuqori instansiya sudlarining faoliyatini yanada takomillashtirish uchun sud qarorlarini asoslantirish sifatini oshirish, dalillarni har tomonlama va xolis baholash, protsessual normalarni bir xil qo‘llash hamda sud amaliyotida yagona yondashuvni shakllantirish maqsadga muvofiqdir. Natijada sud qarorlarining qonuniyligi va barqarorligi oshib, fuqarolarning odil sudlovga bo‘lgan ishonchi yanada mustahkamlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi. – Toshkent: Adolat, amaldagi tahrir.
3. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. – Toshkent: Adolat, amaldagi tahrir.
4. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining “Sud hukmi to‘g‘risida”gi qarori. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi.
5. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining jinoyat ishlari bo‘yicha apellyatsiya va kassatsiya instansiyalarida ishlarni ko‘rish amaliyotiga oid qarorlari. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi.
6. Rustambayev M.H. O‘zbekiston Respublikasining jinoyat huquqi kursi. Umumiy qism. – Toshkent: ILM ZIYO, 2010.
7. Jinoyat-protsessual huquq: Darslik / M.A. G‘ulomov va boshq. – Toshkent: Adolat, 2019.